

DOI: 10.30495/jss.2021.1938528.1371

Research Paper

Teleology and Feasibility of Social Development in Iran

Zohre Shahbazi

Faculty member of the Social Development Research Group of Academic Jihad, Central Province Branch, Iran (corresponding author). E-mail: shahbazi@acecr.ac.ir.

Mahdi Mobaraki

Faculty member of the Social Development Research Group of Academic Jihad, Central Province Branch, Iran.

Najme Sadat Mostafavi

Researcher of social development department Research Group of Academic Jihad, Central Province Branch, Iran.

The argument of this article is that the predominance of the backward approach to social development in Iran is due to the weakness in ontology, teleology and feasibility, and the lack of theoretical and empirical consensus in this field. This study tries to scrutinize true potentials of social development in large-scale plans and laws practiced in Iran to facilitate the feasibility of social development and delineate ontology and of this concept. Therefore, examining the existing capacities and potentials of realizing social development in the upstream documents and laws of the country, with the aim of carrying out a part of the feasibility of social development in order to help draw the ontology and teleology, it aims to follow this concept and its dimensions in the assembly's international research using met combination method in Noblet and Heyer's model. For this purpose, all upstream development documents in Iran and documents of international organizations in this field were reviewed. The results showed that, despite the disputes, after announcing the position regarding the initial situation, goals and intervention in the field of social development in Iran, it can be achieved through the rational and logical combination of growth and redistribution policies by the government.

Conflict of interest:

ACCORDING TO THE AUTHORS, THE ARTICLE DID NOT HAVE ANY CONFLICT OF INTEREST.

Key words: Social Development, Teleology, Feasibility, Development Plans, International Agents of Development.

هدف‌شناسی و امکان‌شناسی توسعه اجتماعی در ایران^۱

زهره شهبازی^۲

مهدی مبارکی^۳

نجمه سادات مصطفوی^۴

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۰/۸/۳

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۶/۱

چکیده

استدلال این مقاله این است که غلبه رویکرد پسماندی به توسعه اجتماعی در ایران ناشی از ضعف در هستی‌شناسی، هدف‌شناسی و امکان‌شناسی و عدم اجماع نظری و تجربی در این حوزه است. بنابراین در صدد آن است ضمن بررسی ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های موجود تحقق توسعه اجتماعی در اسناد بالادستی و قوانین کشور با هدف انجام بخشی از امکان‌شناسی توسعه اجتماعی جهت کمک به ترسیم دقیق هستی‌شناسی و هدف‌شناسی، این مفهوم و ابعاد آن را در مجامع بین‌المللی با استفاده از روش فراترکیب در الگوی نوبلت و هیر، ردیابی نمود. برای این منظور کلیه اسناد بالادستی توسعه در ایران و اسناد نهادهای بین‌المللی مطرح در این حوزه بررسی گردید. نتایج نشان داد با وجود مناقشات، پس از اعلام موضع در خصوص وضعیت اولیه، اهداف و مداخله در حوزه توسعه اجتماعی در ایران، می‌توان آن را از طریق ترکیب عقلانی و منطقی سیاست‌های رشد و سیاست‌های بازتوزیعی توسط دولت به دست آورد. واژگان کلیدی: توسعه اجتماعی، هدف‌شناسی، امکان‌شناسی، برنامه‌های توسعه، کارگزاران بین-المللی توسعه.

۱. این مقاله بر گرفته از طرح پژوهشی بررسی وضعیت شاخص‌های توسعه اجتماعی در استان‌های کشور منعقد بین سازمان برنامه و بودجه کشور و جهاد دانشگاهی کشور می‌باشد.

۲. عضو هیات علمی گروه پژوهشی توسعه اجتماعی جهاد دانشگاهی واحد استان مرکزی، ایران (نویسنده مسئول).

E-mail: shahbazi@acecr.ac.ir

۳. عضو هیات علمی گروه پژوهشی توسعه اجتماعی جهاد دانشگاهی واحد استان مرکزی، ایران.

۴. پژوهشگر گروه پژوهشی توسعه اجتماعی جهاد دانشگاهی واحد استان مرکزی، ایران.

مقدمه

پس از تجربه نوسازی و آشکار شدن این موضوع که صرفاً رشد اقتصادی زندگی مردم را بهبود نمی‌دهد، نگاه مکانیکی، یک‌جانبه و پوزیتیویستی به توسعه مورد انتقادات جدی از جمله عدم رشد اشتغال تنها از طریق سرمایه‌گذاری در صنعت، نادیده گرفته شدن جمعیت نواحی روستایی به واسطه سوگیری شهری موجود در استراتژی توسعه صنعتی شهرمحور دولت‌ها، وجود نابرابری جنسیتی در اشتغال صنعتی و تخریب محیط زیستی ناشی از صنعتی شدن و بهره‌برداری از منابع طبیعی بدون توجه به نیازهای نسل (۲۱)، قرار گرفت. طرح این انتقادات در کنار عواملی هم‌چون جهانی شدن، رشد اقتصاد نوین جهانی، تضعیف دولت رفاه، پیدایش چرخش فرهنگی، نقد مدل انسان اقتصادی و تاکید بر انگیزه‌های فرهنگی و اجتماعی (۱۱)، سبب طرح مفهوم توسعه اجتماعی خارج از قالب پسماند رشد اقتصادی در جهان شد.

اما با این وجود هم‌چنان در تعریف مفهوم توسعه اجتماعی و شاخص‌های معرف آن تشتت و عدم وفاق وجود دارد. در تعریف توسعه اجتماعی یا همان تغییر برنامه‌ریزی شده برای افزایش رفاه اجتماعی، به دلیل عدم اجماع و اختلاف نظر بر سر عاملیت این تغییر، مناقشه و اختلاف بالاست و اجماعی در این خصوص وجود ندارد.

پایوا (۲۷)، توسعه ظرفیت مردم برای این‌که به طور پیوسته و مداوم در راستای رفاه خود و جامعه کار و تلاش کنند، اوامر (۲۶)، (ایجاد جوامع انسانی که متعهد در دست‌یابی به صلح جهانی و پیشرفت برای همه مردم است)، اسپالتر و سین (۳)، (تغییری که مردم را قادر می‌سازد تا با شادی‌ها، حس رضایت‌مندی و زندگی مسالمت‌آمیز بیشتری دست یابند) توسعه اجتماعی را بیشتر انتزاعی و با فعالیت‌های اجتماع‌محور و گروه‌های فعال‌گرا و افزایش رفاه از این طرق تعریف می‌کنند، بر مواردی نظیر ارزش‌های انسانی، فعال‌گرایی مدنی و مفاهیمی هم‌چون مشارکت تاکید عمده دارند. البته میجلی معتقد است این تعاریف ناملموس هستند و به دلیل اهداف انتزاعی، ارزش عملی کمی دارند (۹: ۲۲). رویکرد میردال (۲۳)، و سیرز (۳۲)، (مبنی بر رویکرد یکپارچه و واحد از برنامه‌ریزی اجتماعی و اقتصادی) تعاریف دولت‌گرا از توسعه اجتماعی هستند که "مبنای عمل در سازمان‌های توسعه بین‌المللی هم‌چون سازمان ملل متحد^۱، صندوق کودکان سازمان ملل متحد^۲، سازمان کار^۳ و برنامه توسعه سازمان ملل^۴ قرار گرفته‌اند. البته این سازمان‌های بین‌المللی از پرداختن به مشکل نابرابری ساختاری و نیاز به سرمایه‌گذاری عمومی اجتناب کرده‌اند" (۱۵: ۲۲). بررسی منابع علمی و پژوهشی داخلی در این زمینه نشان می‌دهد این تشتت نزد اندیشمندان و پژوهشگران ایرانی نیز مشاهده می‌شود.

¹ The United Nations (UN)

² The United Nations Children's Emergency Fund (UNICEF)

³ The International Labor Organization (ILO)

⁴ The United Nations Development Programmer (UNDP)

گذشته از چالش‌های مفهومی و تئوریک، مناقشه بر سر انتخاب و دلایل انتخاب، ابعاد و شاخص‌های توسعه اجتماعی نیز وجود دارد. در بسیاری از مطالعات و پژوهش‌های داخلی، برای سنجش توسعه اجتماعی، بدون در نظر گرفتن میزان اعتبار علمی و اجماع بر سر ابعاد و شاخص‌ها، از متغیرهای پراکنده و فاقد انسجام درونی و بیرونی، به عنوان شاخص‌های سنجش توسعه اجتماعی استفاده شده است (۱۷) و (۱۸) و (۲۴) و (۵) و (۳۳) و (۳۱) و (۲) و (۱۶) و (۸) و (۴) و (۱۰) و (۳۹).

این عدم اجماع بر تعریف مفهوم توسعه اجتماعی و شاخص‌های آن، شناخت وضعیت اجتماعی در سری‌های زمانی و ارزیابی برنامه‌ها و عملکردهای نهادها و ارگان‌های متولی را در سطح کشور با مشکل روبرو کرده است. چرا که شاخص‌ها معتبر امکان قضاوت کردن و سنجش عملکرد نظام برنامه‌ریزی را میسر می‌کند. این در حالی است که نقص و فقدان اطلاعات این حوزه سبب شده حتی در رنکینگ‌های جهانی که موسسات بین‌المللی برای سنجش سطح توسعه اجتماعی کشورها انجام می‌دهند نیز رتبه ایران مشخص و قابل محاسبه نباشد (۱۵).

اما برای پرداختن به این موضوع، باید سه نکته مهم در باب توسعه اجتماعی، هستی‌شناسی توسعه اجتماعی (یعنی توصیف وضعیت موجود اجتماع جامعه‌ای و موضوع، مبنا و نقطه عزیمت و مبدا حرکت)، دوم، هدف‌شناسی توسعه اجتماعی (ترسیم وضعیت مطلوب و مولفه‌ها، شاخص‌ها و معرف‌های آن یعنی بعد هنجاری توسعه)، سوم، امکان‌شناسی توسعه اجتماعی (ارزیابی مقدرات و محدودیت‌های عوامل و موانع گذر از وضع موجود به مطلوب، یعنی بعد اثباتی توسعه) (۱)، بررسی شود.

به همین منظور در این مقاله در گام اول، ضمن بررسی ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های موجود تحقق توسعه اجتماعی در اسناد بالادستی و قوانین کشور با هدف انجام بخشی از امکان‌شناسی توسعه اجتماعی (ارزیابی مقدرات و محدودیت‌ها در گذار از وضعیت موجود به مطلوب) جهت کمک به ترسیم دقیق هستی‌شناسی (وضعیت موجود) و هدف‌شناسی (وضعیت مطلوب) روند تاریخی این مفهوم و ابعاد آن در مجامع بین‌المللی در حد مجال این نوشتار بررسی می‌گردد. بنابراین سوال اصلی این مقاله این است که، ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های موجود تحقق توسعه اجتماعی در اسناد بالادستی و قوانین کشور کدامند؟ و شاخص‌ها و ابعاد توسعه اجتماعی در مجامع بین‌المللی کدامند؟

اهداف تحقیق

- امکان‌شناسی توسعه اجتماعی در قوانین و اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران
- هدف‌شناسی توسعه اجتماعی (بررسی شاخص‌های توسعه اجتماعی در مجامع بین‌المللی).

مبانی نظری

برای اولین بار جامعه‌شناس تکاملی به نام هابهاوس^۱ (۱۹۴۲)، متأثر از بررسی‌های داروین عنوان توسعه اجتماعی را مطرح کرد. "هابهاوس در کتابش با عنوان توسعه اجتماعی اصطلاح توسعه اجتماعی را ناظر به بهبود آثار نامطلوب و ناگوار تغییرات اجتماعی در افراد آسیب‌پذیر قلمداد کرده است" (۷: ۲۲). در حالت کلی توسعه اجتماعی را به مثابه تغییر برنامه‌ریزی شده برای افزایش رفاه اجتماعی دانست که عاملیت این تغییر به طور معمول یا به دست اجتماع محلی یا به طور رسمی توسط دولت‌ها صورت می‌گیرد. مناقشه و اختلاف بین تعاریف هم از این موضوع سرچشمه می‌گیرد.

می‌توان این گونه بیان کرد که در تعریف توسعه اجتماعی بر اساس عاملیت اجتماعات محلی یا محوریت دولت دو دسته تعریف قابل ردیابی است، دسته اول تعاریفی که توسعه اجتماعی را با فعالیت‌های اجتماع‌محور و گروه‌های فعال‌گرا و افزایش رفاه از این طرق تعریف می‌کنند، تعریف پایوا^۲ (۲۷)، اومر (۲۶)، اسپالتر و سین^۳ (۳)، هالیستر^۴ (۱۴)، و اشپرگل^۵ (۳۴)، میاح^۶ (۲۰)، در این دسته قرار می‌گیرند در حالت کلی رویکرد مشارکت اجتماع‌محور مدعی است که تغییرات اجتماعی از طریق به چالش کشیدن ساختارهای اجتماعی تداوم دهنده فقر و نابرابری توسط مردم عادی اتفاق می‌افتد، پس فعال‌گرایی مدنی، سازمان‌های غیر دولتی و جنبش‌های اجتماعی حائز اهمیت هستند" (۲۲: ۱۲-۱۳).

دسته دوم تعاریف بر خلاف دسته اول، با تأکید بر نقش دولت توسعه اجتماعی را از طریق برنامه‌ریزی اجتماعی و سیاست‌گذاری اجتماعی قابل تحقق می‌داند. تعاریف جونز و پاندی^۷ (۲۸)، رویکرد میردال^۸ (۲۳)، و سیرز^۹ (۳۲)، از این دست تعاریف می‌باشند. در واقع تعاریف دولت‌گرا از توسعه اجتماعی "مبنای عمل در سازمان‌های توسعه بین‌المللی هم‌چون سازمان ملل متحد، صندوق کودکان سازمان ملل متحد، سازمان بین‌المللی کار و برنامه توسعه سازمان ملل قرار گرفته است. اهداف توسعه هزاره که از تعهدات کشورهای عضو سازمان ملل متحد در اجلاس جهانی توسعه اجتماعی کپنهاگ^{۱۰} (۱۹۹۵)، استخراج و به عنوان بیانیه در سال ۲۰۰۰ به کشورها اعلام گردید، نشان دهنده تعریف دولتی از توسعه اجتماعی است.

اصلاحات اجتماعی پس از جنگ جهانی دوم عرضه کننده خدمات رفاهی در راستای ارتقای استانداردهای زندگی بدون ارتباط با توسعه اقتصادی^{۱۱} (۲۱)، اهداف رفاهی هماهنگ با سیاست‌های اجتماعی و تأکید بر کارکرد سرمایه‌گذارانه دولت، سرمایه‌گذاری اجتماعی مولدگرا مبنی بر بهره‌مندی اقتصاد و جامعه از سود سرمایه‌گذاری^{۱۲} (۷)، رویکردهای مداخلانه‌گرایانه‌ای هستند که بر اساس تعریف دولت‌گرا از توسعه اجتماعی شکل گرفته‌اند. قانون حمایت از تهیدستان الیزابت^{۱۳} سال ۱۶۰۱، طرح‌های بیمه اجتماعی صدر اعظم آلمان، وان بیسمارک^{۱۴} در اواخر قرن نوزدهم، ایده حمایت اجتماعی طرح سامان‌دهی

1. Hob House

2. Elizabethan Poor Law

3. Von Bismarck

اقتصادی روزولت نیودیل^۱ در ایالت متحده ۱۹۳۰، گزارش بوربچ در پایان جنگ جهانی دوم در بریتانیا با پیوند سیاست‌های اجتماعی و اقتصادی و سرمایه‌گذاری در زمینه آموزش و پرورش، بهداشت و مسکن مصادیق سرمایه‌گذاری اجتماعی و رویکرد توسعه اجتماعی در تفکر توسعه‌ای هستند.

در همین راستا اجلاس جهانی توسعه اجتماعی در کپنهاگ در سال ۱۹۹۵ برگزار شد و با پذیرش اهداف توسعه هزاره مداخلات دولت در توسعه اجتماعی احیا و در کنار آن در یک رویکرد التقاطی و کثرت‌گرا تاثیر سازمان‌های غیردولتی و موسسات بین‌المللی نیز افزایش یافت.

علی‌رغم این تعدد تعاریف، بسیاری از متخصصان در این که توسعه اجتماعی یک فرایند است اجماع نظر دارند. آن‌ها با ویژگی‌های کلیدی این فرایند، وضعیت اولیه^۲ که توسعه اجتماعی به دنبال تغییر آن است، اهداف^۳ که توسعه اجتماعی امید تحقق آن را دارد و پیشرفت و مداخله^۴ که تغییر وضعیت اولیه به وضعیت بهتر را محتمل می‌سازند، موافق‌اند، اما مفروضات پذیرفته شده به شدت مورد مناقشه است (۲۱):

(۷۷). بررسی رویکردهای نظری موجود در باب توسعه اجتماعی نشان می‌دهد که این رویکردها عبارتند از رویکرد نیازهای اساسی، تکاملی، کارکردگرایانه، ساختارگرا و تلفیقی (۱۹: ۶۳-۴۵). در جدول یک تلاش شده این رویکردهای نظری بر اساس وجوهی هم‌چون گرایش فلسفی، موضوع، راهبرد اصلی، هدف و تعریفی که برای توسعه اجتماعی در نظر گرفته‌اند، با یکدیگر مقایسه شوند.

جدول شماره (۱): تلخیص ویژگی‌های رویکردهای نظری به توسعه اجتماعی

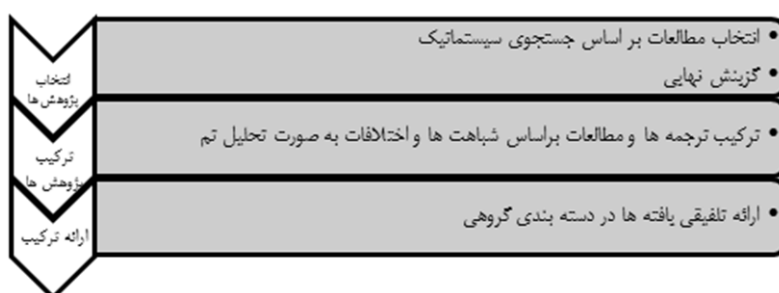
نام رویکرد	گرایش فلسفی	موضوع	راهبرد اصلی	هدف	تعریف
نیازهای اساسی	برخوردادی از نیازهای اولیه به عنوان حق بشری	نیازهای اجتماعی و حیاتی	استفاده خلاقانه از قدرت دولت در تخصیص منابع به نفع محرومان جامعه، بسیج سیاسی محرومان برای مطالبه منابع از جامعه، مشارکت مردم در فرایند توسعه	ارتقای سطح و کیفیت زندگی فرد و توجه به حقوق و ارزش‌های انسانی	ارتقا کیفیت سیستم اجتماعی
تکاملی	توسعه جهانشمول با اصول مشترک	تغییر اجتماعی	ساز و کارهایی که انرژی گروهی جامعه را هدایت و به فعالیت‌ها و اقدامات جدید تبدیل نماید.	برقراری نظم اجتماعی برای حصول به همبستگی اجتماعی	دانشی که به جامعه امکان می‌دهد تا از توانمندی‌های خود برای توسعه بهره‌جوید
کارکردگرا	توسعه اجتماعی یکی از حوزه‌های چهارگانه حیات اجتماعی	اداره نیروهای اجتماعی برای سازگاری با اقتصاد صنعتی و پسا صنعتی	بازآفرینی نظام اجتماعی و توجه به ارزش‌ها و اولویت‌های جوامع از طریق ارائه خدمات در حوزه‌های افزایش اعتماد به نفس، اتکا به خود، حمایت و همکاری دوجانبه، تقویت پیوندهای سازمانی و نهادی زندگی اجتماعی افراد، گروه‌ها و اجتماعات محلی	بسط، تعریض و تحکیم اجتماع جمعی	مداخله آگاهانه و عمدی با استفاده از ابزارهای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی به منظور به وجود آوردن تغییرهای غیر تصادفی به سمت اهداف مطلوب
ساختارگرا	تحقق آرمان‌های سه‌گانه توسعه اجتماعی ادغام اجتماعی، انسجام اجتماعی و پاسخگو کردن کارگزاران	بیشینه کردن عملکرد نظام اجتماعی	تلفیقی از سیاست‌گذاری گسترده و برنامه‌ریزی و طراحی اجتماعی در سطح منطقه‌ای و ملی از طریق تدوین سیاست اجتماعی، برنامه‌ریزی اجتماعی، مددکاری اجتماعی و ارزیابی برنامه‌ها	ادغام اجتماعی، انسجام اجتماعی، پاسخگو کردن کارگزاران، امکانات و سازمان‌های صاحب قدرت با هدف بیشینه کردن عملکرد نظام اجتماعی در مسیر کاهش فقر، افزایش سطح درآمدها، عادلانه تر بودن نظام توزیع و ...	فرایند دگرگونی بنیادی در ساختارها و روابط اجتماعی
تلفیقی	رابطه تنگاتنگ توسعه اجتماعی و جهانی‌سازی	تاکید بر بنیانه و برنامه عملی سند کپنهاگ	پاسخ به آثار منفی جهانی‌سازی از طریق همکاری‌های بین‌المللی	ارتقای کیفیت زندگی	فرایندی که طی آن ساختارهای اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جامعه دچار تغییر و تحولات بنیادی در راستای رفاه مردم می‌شود

منبع: نگارندگان، بر گرفته از (۱۹: ۶۳-۴۵).

1. New Deal
2. The Original Condition
3. The Goals
4. Progress and Intervention

روش تحقیق

روش تحقیق این مطالعه از نوع کیفی با استفاده از تکنیک فرا ترکیب^۱ نوبلت و هیر^۲ استفاده شده است. این الگو متشکل از سه مرحله، انتخاب پژوهش‌ها، ترکیب پژوهش‌ها و ارائه ترکیب است. به طوری که مرحله انتخاب پژوهش‌ها شامل انتخاب مطالعات بر اساس جستجوی سیستماتیک و گزینش نهایی، مرحله ترکیب پژوهش‌ها شامل ترکیب ترجمه‌ها و مطالعات بر اساس شباهت‌ها و اختلافات به صورت تحلیل تم، و در نهایت مرحله ارائه ترکیب شامل ارائه تلفیقی یافته‌ها در دسته‌بندی گروهی می‌شود (۲۵).

شکل شماره (۱): مراحل انجام تحقیق

مطابق آنچه در مراحل اجرای روش فرا ترکیب آورده شد، در این مقاله در جهت پاسخ به پرسش‌های اصلی، یک جستجوی سیستماتیک از منابع موجود در حوزه توسعه اجتماعی صورت گرفت و نهایتاً با لحاظ اهمیت و اولویت اسناد بالادستی، متن قانون اساسی، سند چشم‌انداز ۲۰ ساله و شش برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران به عنوان مطالعات مربوط به پاسخ سوال امکان‌شناسی توسعه اجتماعی در ایران و کلیه گزارشات شاخص بین‌المللی از نهادهای فعال در حوزه توسعه اجتماعی (نظیر اجلاس و سند کپنهاگ، اجلاس ژنو، گزارشات موسسه پیشرفت اجتماعی وابسته به دانشگاه هاروارد، گزارشات موسسه لگاتیوم، گزارشات مربوط به شاخص توسعه اجتماعی دانشگاه ارساموس وابسته به بانک جهانی و ...) در پاسخ به سوال هدف‌شناسی توسعه اجتماعی انتخاب و بررسی شده است. بنابراین فاکتورهای نظیر اهمیت، جامعیت، توان پاسخگویی به سوالات تحقیق و برجسته بودن مطالعه در انتخاب آن‌ها نقش داشته‌اند. در حالت کلی در پژوهش‌های کیفی منظور از اعتبار، مفاهیمی شامل دفاع‌پذیری، باورپذیری، تصدیق‌پذیری و حتی بازتاب‌پذیری نتایج تحقق است. اما از آن جایی که اعتبار یک فرا ترکیب از منطقی تفسیری تبعیت می‌کند و نه یک منطق تکرار، آن چه به عنوان اعتبار این گونه مطالعات تلقی می‌گردد، تفسیر نتایج هریک از مطالعات انتخابی است که در این بررسی سعی شد با

¹ Meta- Synthesis

² Noblit & Hare

استفاده از رویکردهای نظری موجود در باب توسعه اجتماعی بر اساس بررسی شباهت‌ها و اختلافات موجود بین مطالعات در این باب تحقق یابد. غالباً در تحقیقات کیفی پایایی با ارزیابی سند از حیث ارجاع به شاخصی خاص انجام می‌شود که در این مطالعه شاخص کاپا برای سنجش میزان پایایی محاسبه شده است.

یافته‌ها

در بخش یافته‌ها، با توجه به رویکردهای نظری موجود در باب توسعه اجتماعی در قسمت امکان-شناسی قانون اساسی کشور، نتایج بررسی سند چشم‌انداز و شش برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و در قسمت هدف‌شناسی نتایج بررسی اقدامات موسسات، اجلاس‌ها و نهادهای بین‌المللی که به توسعه اجتماعی در جهان که با تکنیک شرح داده شده در بخش روش بررسی شده‌اند، آورده شده است.

امکان‌شناسی توسعه اجتماعی در قوانین و اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران

توسعه اجتماعی در قانون اساسی کشور

بررسی قانون اساسی به عنوان مهم‌ترین بستر هر دولتی برای جهت‌گیری‌ها، ظرفیت‌ها و شکل دهنده فعالیت‌ها و اختیارات نشان می‌دهد که از دو زاویه یکی از پیشرفته‌ترین و پرمایه‌ترین قوانین اساسی در سطح دنیا است. اول، به لحاظ روح حاکم و جهت‌گیری‌های اساسی قانون اساسی و دوم، امکان آشنایی با ظرفیت‌های قانون اساسی در شکل‌دهی و رسیدن به مولفه‌های توسعه اجتماعی، در اصول مختلف این قانون بارها موضوعاتی چون اقتصاد مناسب برای مردم، درآمد و توزیع عادلانه آن، تأمین اجتماعی برای عموم، آموزش و پرورش و تحصیلات عالی، بهداشت و امثالهم مورد تأکید قرار گرفته و راهکارهای کلی و ظرفیت‌سازی‌های عمومی و اصلی در اصل سوم، اصل بیست و نهم در فصل مربوط به حقوق ملت، اصل سی و یکم، اصل چهل و سوم، اصل پنجاه و پنجم و امثالهم بیان شده است. بنابراین ظرفیت‌های قانون اساسی کشور در جهت رسیدن به اهداف توسعه اجتماعی حتی در موسع‌ترین تعریف آن بسیار بالا و کارساز است و مطالعه دقیق مفاد و اصول آن این نکته را رهنمون می‌سازد که قانون اساسی مانیفستی کامل جهت رسیدن انسان‌ها به رشد و تعالی است. توسعه اجتماعی و رسیدن به رفاه نسبی به عنوان هدف آن و بهتر شدن زندگی مردم با فاکتورهایی که در تعریف توسعه اجتماعی بر شمرده می‌شود به خوبی در ظرفیت‌های قانون اساسی تعبیه گردیده است.

توسعه اجتماعی در سند چشم‌انداز و برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران

بررسی متن سند چشم‌انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی به عنوان مبنای تنظیم سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه تا سال ۱۴۰۴ و افق جهت‌گیری کلی فعالیت‌های کشور در ابعاد مختلف مشخص می‌نماید،

همان‌طور که نتایج جدول نشان می‌دهد، کلید واژه‌های معرف توسعه اجتماعی در متن سند چشم‌انداز قابل ردیابی است.

جدول شماره (۲): استخراج نتایج فرا ترکیب سند چشم‌انداز در حوزه توسعه اجتماعی

منبع	شاخص‌های مورد استفاده	کدگذاری	رویکرد	روش
سند چشم‌انداز	متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود	بومی‌گرایی ایرانی - اسلامی، مردم -	رویکرد تلفیقی	کیفی
	متکی بر اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی، ملی و انقلابی تأکید مردم‌سالاری دینی	سالاری دینی، همگرایی دینی - منطقه -		
	متعهد به انقلاب و نظام اسلامی و شکوفایی ایران و مقتدر به ایرانی بودن.	ای، اندیشه‌های امام خمینی، تعلق ملی و دینی، آرمان‌گرایی اسلامی و انقلابی		
	فعال و مؤثر در جهان اسلام با تحکیم الگوی مردم‌سالاری دینی			
	تأثیرگذار بر همگرایی اسلامی و منطقه‌ای بر اساس تعالیم اسلامی و اندیشه‌های امام متعهد به انقلاب و نظام اسلامی و شکوفایی ایران			
عدالت اجتماعی، آزادی‌های مشروع، فرصت‌های برابر، توزیع مناسب درآمد، عدم تبعیض	عدالت اجتماعی و اقتصادی آزادی‌های اجتماعی			
در تولید علم و فناوری، برخوردار از سلامت، امنیت غذایی، جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه آسیای جنوب غربی، جنبش نرم‌افزاری و تولید علم، رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی	تولید داخلی و خودکفایی، پیشرفت - اقتصادی، استقلال علمی و فناوری توسعه همه‌جانبه			
مسئولیت‌پذیر، ایثارگر، مؤمن، رضایت‌مند، برخوردار از وجدان کاری، انضباط، روحیه تعاون و سازگاری اجتماعی	مسئولیت‌پذیری، دگرخواهی، تعلق اجتماعی، همکاری و تعاون			
بهره‌مند از محیط زیست مطلوب	زیرساخت مطلوب محیطی			
تعامل‌سازنده و مؤثر با جهان بر اساس اصول عزت، حکمت و مصلحت	حضور مستقل و فعال بین‌المللی			

منبع: نگارندگان

علاوه بر سند چشم‌انداز بیست ساله، برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی جمهوری اسلامی ایران را نیز می‌توان از حیث دارا بودن پتانسیل عملی نمودن رویکرد توسعه اجتماعی مورد بررسی و واکاوی قرار داد.

توسعه اجتماعی در برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران

برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی جمهوری اسلامی ایران با توجه به جنگ تحمیلی بیشتر بر بازسازی و تجدید حیات کشور تمرکز داشت. البته توجه به ابعاد اجتماعی و انسانی توسعه در بخش‌های آموزش، بهداشت، تولید و اشتغال، عدالت و سرمایه اجتماعی در آن به چشم می‌خورد. در بخش آموزش تحقق عدالت اجتماعی از طریق توجه به مناطق محروم و روستاها، آموزش‌های عمومی، رشد کمی و کیفی بخش آموزش، به‌دادن به آموزش‌های فنی و حرفه‌ای برای ارتقای مهارت‌ها، کاهش تصدی‌گری دولت و تأکید بر مشارکت و همکاری مردم در بخش آموزش خط‌مشی‌های اساسی این برنامه بوده‌اند. در بخش بهداشت تأمین بهداشت عمومی و گسترش بیمه همگانی، کنترل رشد جمعیت و باروری و توجه به عوامل محیطی مؤثر بر سلامت مانند آلودگی‌ها مورد توجه قرار گرفته است. در بخش تولید و اشتغال تمرکز بیشتر بر جلب مشارکت بخش خصوصی و تعاونی در ارائه خدمات بانکی و توسعه و تقویت سیاست‌های مالی و پولی با تمرکز بر این جلب مشارکت بوده است. در بخش عدالت اجتماعی به حمایت‌های اقتصادی و اجتماعی از خانواده‌های شهدا و ایثارگران، تدوین چارچوب نظام تأمین اجتماعی، حمایت از ایجاد تعاونی‌ها و تعمیم بیمه‌های اجتماعی با اولویت روستاییان، تلاش برای ایجاد امنیت قضایی و تساوی عموم در برابر قانون و حمایت از آزادی‌های مشروع فردی و اجتماعی توجه شده است. در بخش

سرمایه اجتماعی هدایت جوانان در عرصه‌های مذهبی و فرهنگ خودی، تقویت مشارکت عامه مردم در اجرای برنامه، ارتقای فرهنگ عمومی، گسترش فرهنگ کار، پرورش روحیه مسئولیت‌پذیری و نظم و همبستگی ملی، مشارکت زنان و گسترش روح انتقادپذیری، سازندگی و خیرخواهی و تعاون از رئوس خط مشی‌های اساسی آن بوده است (۱۷: ۱۸۰-۱۳۰).

تمرکز برنامه دوم توسعه بر سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی بود. اما بحث عدالت و توسعه اجتماعی در بخش‌های مختلف آن مغفول نماند، از آن جمله در بخش آموزش خط‌مشی‌های برنامه بر گسترش کمی و ارتقای کیفی فرهنگ عمومی، تعلیم و تربیت و علوم و فنون، تحقق عدالت اجتماعی با توجه خاص به کودکان استثنایی، کاهش سطح خدمات دولتی آموزش از طریق انتقال به بخش غیردولتی در جامعه تاکید شده بود. در بخش بهداشت شامل دستیابی به خط‌مشی تامین حداقل نیازهای اساسی عامه مردم که آموزش‌های عمومی بهداشتی و درمانی و مراقبت‌های بهداشتی اولیه باید برای عامه مردم تامین شود، سیاست تحدید موالید و سیاست عدم کاهش سطح خدمات عمومی دولت. در بخش تولید و اشتغال با تمرکز بر توسعه اقتصادی یکی از هدف‌های کلی برنامه تامین حداقل نیازهای اساسی آحاد مردم شامل تغذیه و نیازهای زیستی تعیین شده بود. تصویر برنامه از بودجه و وضع مالی دولت شامل جلب مشارکت مردم به تامین قسمتی هزینه ارائه خدمات عمومی و کاهش بار مالی هزینه‌های دولت از طریق واگذاری به بخش خصوصی می‌باشد. در بخش عدالت اجتماعی با خط‌مشی تحقق عدالت اجتماعی از طریق تقسیم بهینه منابع و امکانات عمومی با تبیین ضرایب وضع موجود استان‌ها، توسعه و بهبود کیفیت شرایط عمومی زندگی مردم، اصلاح سیستم مالیاتی، بهبود نظام تامین اجتماعی، توجه به مناطق محروم و روستاها، تقویت آموزش‌های عمومی، محرومیت‌زدایی و رفع عدم تعادل منطقه‌ای، توسعه امنیت قضایی و اقتصادی تمرکز شده است. در بخش سرمایه اجتماعی تقویت روحیه مسئولیت‌پذیری و مشارکت در امور سیاسی و اجتماعی، پرورش روحیه احترام به قانون، نظم‌پذیری، تعاون و کارگروهي، حفظ قداست خانواده و مشارکت بیشتر زنان در نظر گرفته شده است (۱۷: ۱۹۴-۱۳۰).

برنامه سوم توسعه در تمامی بخش‌ها با رویکردی اصلاحی تهیه شد، در بخش آموزش، تشویق بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در آموزش و راه‌اندازی دوره‌های آموزش ضمن خدمت. در بخش بهداشت، تعادل در توزیع خدمات بهداشتی در کشور، نهادینه کردن امنیت غذایی و حمایت از نظام بیمه‌ای، در بخش تولید و اشتغال، تقویت بخش خصوصی و تعاونی در امور حمل و نقل اصلاح ساختار اقتصادی، مدیریت بخش عمومی، عملکرد بازارهای پول، سرمایه و کار و هم‌چنین بهبود توزیع درآمدها و هدف‌مند کردن یارانه‌ها و امثالهم، در بخش عدالت اجتماعی، حمایت‌های بیمه‌ای از اقشار مختلف جامعه و حمایت‌های غیربیمه‌ای پیشگیری، توان‌بخشی و حمایتی برای نیازمندان، پرداخت یارانه کالاهای اساسی، احداث فضاهای فرهنگی و هنری در مناطق کمتر توسعه یافته به جهت امکان استفاده عادلانه اقشار مختلف، شناسایی نیازهای فرهنگی و ورزشی زنان و ارائه طرح‌های مناسب در این زمینه به جهت عدالت

جنسیتی، افزایش فرصت‌های شغلی زنان و ارائه طرح برای تسهیل امور حقوقی زنان. در بخش سرمایه اجتماعی تصویب ماده ۱۶۲ قانون برنامه که اقداماتی از جمله تعریف شاخص‌های فرهنگی، تعیین تحولات شاخص‌های مربوط به تغییرات فکری، بینشی و رفتاری جامعه، نیروی انسانی، فرهنگ عمومی، و ارزیابی اقدامات دستگاه‌های دولتی فعال در حوزه فرهنگ و رفع نواقص برای ضرورت و نحوه سنجش شاخص‌های اجتماعی کلان، انجام شده است (۱۷: ۱۹۵-۱۳۵).

برنامه چهارم توسعه به جهت تهیه سند چشم‌انداز پیش از تهیه برنامه، رهیافت دانایی‌محور آن و توجه به رشد اقتصادی دانایی‌محور با سایر برنامه‌ها متفاوت بود. این تفاوت‌ها در خط‌مشی‌های اساسی بخش‌های مختلف برنامه با توجه به امور اجتماعی و فرهنگی نیز مشاهده می‌گردد. در بخش آموزش تاکید برنامه‌ریزی از سوادآموزی به آموزش عالی و آموزش‌های فرهنگی و اجتماعی متنوع در زمینه‌های گوناگون، در بخش بهداشت، چشم‌انداز بخش سلامت با محوریت تامین، حفظ و ارتقای سلامت افراد جامعه، پاسخگویی به نیازهای غیرپزشکی مردم و مشارکت عادلانه در تامین منابع مالی ترسیم شد و راهبردهایی مانند اصلاح ساختار نظام سلامت، ارتقای امنیت غذا، پوشش فراگیر بیمه، عادلانه کردن دریافت خدمات، ارتقای سلامت و ... به همراه حمایت‌های قانونی برای عملیاتی شدن راهبردها در قانون برنامه چهارم نیز پیش‌بینی گردید (ماده ۸۵، ۸۹، ۹۷، ۱۱۷، ۱۳۵ و ۱۳۶ قانون برنامه چهارم توسعه). در بخش عدالت اجتماعی اصلاح قیمت انرژی به جهت کمک به اقشار آسیب‌پذیر از محل این منابع، توان-مهندسی اقشار کم درآمد با رویکرد توسعه پایدار، برنامه جامع فقرزدایی با تخصیص هدف‌مند تامین اجتماعی، برابری فرصت‌ها و امکانات دست‌یابی به آموزش، اشتغال، سرمایه و کار از طریق برابری فرصت‌های استخدام و گسترش تسهیلات بانکی و توزیع عادلانه درآمد، افزایش تامین نیازهای اساسی مردم و ارتقای کیفیت زندگی. در بخش سرمایه اجتماعی، ماده ۹۸ قانون برنامه چهارم تمدید و تاکید بر ماده ۱۶۲ برنامه سوم بود، مبنی بر مکلف بودن دولت مبنی بر حفظ و ارتقای سرمایه اجتماعی، ارتقای رضایت‌مندی عمومی و گسترش نهادهای مدنی دیده می‌شود (۱۷: ۱۹۷-۱۳۷).

جدول شماره (۳): استخراج نتایج فرا ترکیب برنامه‌های اول تا پنجم توسعه در حوزه توسعه اجتماعی									
منبع	برنامه اول	برنامه دوم	برنامه سوم	برنامه چهارم	برنامه پنجم	شاخص‌های مورد استفاده	کدگذاری	رویکرد	روش
بازتاب توسعه اجتماعی در برنامه‌های توسعه از اول تا پنجم (اسماعیل‌زاده).	۷,۳۴	۵,۳۲	۸,۹۷	۱۰,۲۶	۱۶,۶۷	بهداشت و سلامت	نیازهای اساسی	رویکرد نیازهای اساسی	کیفی
	۶,۴۲	۶,۳۸	۸,۹۷	۹,۶۲	۴,۹۰	تغذیه و مسکن			
	۲۲,۹۴	۲۰,۲۱	۱۳,۸۲	۱۷,۹۵	۲۹,۴۱	آموزش			
	۷,۳۴	۳,۱۹	۶,۴۱	۷,۰۵	۸,۸۲	حمل و نقل			
	۱۴,۶۸	۱۰,۶۴	۱۴,۱۰	۸,۹۷	۷,۸۴	اشتغال			
	۶,۴۲	۵,۳۲	۶,۴۱	۳,۸۵	۳,۹۲	فقرزدایی			
	۰,۹۲	۲,۱۳	۱۱,۵۴	۴,۴۹	۶,۸۶	بیمه‌های اجتماعی			
	۲,۷۵	۵,۳۲	۸,۹۷	۱,۹۲	۷,۸۴	فراغت و تفریح			
	۱۱,۹۳	۱۰,۶۴	۶,۴۱	۸,۳۳	۳,۹۲	خدمات عمومی			
	۸,۲۶	۱۳,۷۷	۷,۶۹	۸,۹۷	۰,۰	مشارکت اجتماعی			
	۸,۳۶	۱۰,۶۴	۵,۱۳	۱۱,۵۴	۰,۹۸	امنیت اجتماعی			
	۲,۷۵	۷,۴۵	۲,۵۶	۶,۴۱	۸,۸۲	حمایت از خانواده			
	۰,۰	۰,۰	۰,۰	۰,۶۴	۰,۰	حقوق اقلیت‌ها			
ابعاد و مولفه‌های توسعه اجتماعی در برنامه‌های توسعه (میرطاهر موسوی و همکاران).	۴۹	۴۰	۳۴	۴۶	۴۶	عدالت	کارکردگرا	کیفی	
	۱۲	۲۵	۱۶	۵۶	۱۶	سرمایه اجتماعی			
	۹۶	۱۳۰	۱۱۶	۲۱۲	۲۰۰	رفاه اجتماعی			
	۵۳	۵۹	۴۰	۹۹	۸۷	پایداری			
	۲۱	۴۵	۱۲	۵۸	۳۵	اخلاق توسعه اجتماعی			
	۱۰	۸	۲	۲۶	۱۶	امنیت اجتماعی			

سیاست‌های برنامه پنجم توسعه کشور از تمرکز و توجه بیشتر برنامه پنجم در نسبت با سایر برنامه‌ها در امور اجتماعی و فرهنگی حکایت می‌نماید. شامل ارتقاء شاخص توسعه انسانی، اصلاح ساختار صندوق‌های بازنشستگی در راستای ایجاد ثبات، پایداری و تعادل بین منابع و مصارف، تقویت ساز و کارهای وصول به موقع حق بیمه‌ها و تقویت فعالیت‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری سودآور با اولویت سرمایه‌گذاری در بازار پول و سرمایه، برقراری و استقرار نظام جامع تأمین اجتماعی چند لایه، خدمات حمایتی و توان‌مندسازی، تهیه استانداردهای ملی پیوست سلامت برای طرح‌های بزرگ توسعه‌ای، توسعه و تغییر واحدهای بهداشتی درمانی، تأمین و تخصیص و توزیع تجهیزات و ملزومات پزشکی، توان‌مندسازی افراد و گروه‌های نیازمند به ویژه زنان سرپرست خانوار و معلولان نیازمند با تأکید بر برنامه‌های عدالت‌محور، اجتماع‌محور و خانواده‌محور، با استفاده از منابع بودجه عمومی دولت و کمک‌های مردمی ساماندهی امور جوانان، تأکید بر ارتقا سرمایه اجتماعی و امثالهم.

جدول شماره (۴): استخراج نتایج فرا ترکیب برنامه ششم توسعه			
منبع	برنامه ششم توسعه	کدگذاری	رویکرد
برنامه ششم	بهبود محیط کسب و کار و تقویت توان رقابت‌پذیری	عدالت اقتصادی	رویکرد کارکردگرا
	تقویت اقتصاد دانش‌بنیان		
	تقویت رویکرد برون‌گرای و تعامل مؤثر و سازنده با اقتصاد جهانی		
	توسعه سرمایه‌گذاری با تأکید بر بخش‌های پیشرو	عدالت اقتصادی	کیفی
	گسترش و تعمیق نظام تأمین مالی و تخصیص کارآمد منابع مالی		
	تقویت مؤلفه‌های توسعه پایدار		
	تقویت انضباط مالی و بودجه‌ای	عدالت اجتماعی رفاه اجتماعی	کیفی
	گسترش جامعیت، عدالت و کارایی مالیاتی		
	به صفر رساندن کسری تراز عملیاتی بودجه عمومی		
	تقویت سرمایه‌انسانی (آموزش، تحصیلات و سلامت)	عدالت اقتصادی رفاه اجتماعی	کیفی
	توسعه اشتغال و کارآفرینی	عدالت اقتصادی رفاه اجتماعی	
	ارتقای بهره‌وری بخش عمومی	عدالت اقتصادی	
رقابت‌پذیرکردن اقتصاد و کاهش مداخله دولت در اقتصاد			

سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه به هشت امور اساسی تقسیم شده است. سیاست‌های اجتماعی علاوه بر یک امور مستقل تحت عنوان امور اجتماعی، در ذیل سه امور دیگر اقتصادی، دفاعی - امنیتی و فرهنگی دارای مفاهیم کلیدی است. مفاهیم کلیدی امور اقتصادی مرتبط با امور اجتماعی شامل ارتقاء شان و منزلت اجتماعی روستاییان و نظام استانداردسازی و مدیریت کیفیت به لحاظ اقتصادی و اجتماعی، توجه به مهاجرت مدیریت نشده، کاهش توان تولیدی، کم برخورداری از خدمات آموزشی، بهداشتی، فرهنگی، ارتباطی و ...، برنامه‌های مداخله‌ای و ارتقایی به منظور حفظ و ارتقا شان و منزلت اجتماعی روستاییان به طوری که ساکنان روستاها در مقایسه خود با سایر نقاط آمایش سرزمینی، از احساس و حال عمومی مطلوبی برخوردار باشند، ارائه خدمات استاندارد به طوری که واجد حداقل ویژگی مطلوب باشد و با کیفیت مناسب ارائه گردد، از اهم مفاهیم امور اقتصادی ذیل امور اجتماعی در سیاست‌های کلی برنامه ششم می‌باشند. مفاهیم کلیدی خاص امور اجتماعی شامل نظام تأمین اجتماعی، توان‌مندسازی، خود اتکایی اقشار و گروه‌های محروم، برنامه‌های رفاه و تأمین اجتماعی، پیوست سلامت، طرح‌های کلان توسعه‌ای، نظام سطح‌بندی و ارجاع، تقویت نهاد خانواده، جایگاه زن، سامان‌بخشی مناطق حاشیه‌نشین، پیشگیری و کنترل ناهنجاری‌های عمومی از اهم مفاهیم امور اجتماعی. مفاهیم کلیدی امور دفاعی و امنیتی مرتبط با امور اجتماعی کاهش مصادیق جرم و جنایت، مبارزه همه‌جانبه با مواد مخدر از اهم مفاهیم امور اجتماعی ذیل امور دفاعی و امنیتی ذیل امور اجتماعی در سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه در بخش اجتماعی می‌باشند. مفاهیم کلیدی امور فرهنگی مرتبط با امور اجتماعی شامل ارائه و ترویج سبک زندگی به عنوان متغیر پیش‌بین دارای نقش انکارناپذیری در فرهنگ و تمدن جوامع، پیوست فرهنگی، نمادها و شاخص‌های هویت ایرانی اسلامی از اهم مفاهیم اجتماعی ذیل امور فرهنگی در سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه می‌باشد.

پس از بررسی جایگاه توسعه اجتماعی در اسناد بالادستی و شناخت از پتانسیل قوانین و این برنامه‌ها برای تحقق توسعه اجتماعی در ادامه الگوهای به کار گرفته شده در سایر کشورها برای بررسی بخشی از هدف‌شناسی توسعه اجتماعی دنبال می‌شود.

هدف‌شناسی توسعه اجتماعی (بررسی شاخص‌های توسعه اجتماعی در مجامع بین‌المللی)

اما با توجه به سابقه کم و فعالیت اندک در حوزه شاخص‌های اجتماعی، پژوهندگان در راستای تعدیل رویکردهای پسماندی به توسعه اجتماعی ابتدا، بیشتر به سوی توسعه انسانی گرایش یافته، توسعه انسانی را معادل توسعه اجتماعی در نظر گرفتند (محققانی مانند آندروز، ویتی، درونسکی، گولت، مازلو و مایلز) و شاخص‌هایی برای سنجش توسعه انسانی ارائه کردند (۱۳)، ولی کم‌کم توسعه اجتماعی به سمت تخصصی شدن و تفکیک از سایر حوزه‌ها و مفاهیم مشابه گام برداشت.

منشور سازمان ملل متحد

اولین بار "منشور سازمان ملل متحد" بود که به جنبه‌های توسعه اجتماعی علاقه نشان داد، به عنوان مثال در سال ۱۹۴۹ میلادی، پیشنهادهای مربوط به سنجش بهتر سطوح زندگی از سوی نهادهایی هم چون کمیسیون اجتماعی ملل متحد، شورای اقتصادی و اجتماعی^۱ پذیرفته شد. اولین سند مهم ملل متحد درباره این موضوع گزارش سال ۱۹۵۴ گروهی از کارشناسان در مورد تعریف بین‌المللی و سنجش معیارها و سطوح توسعه اجتماعی (که در آن زمان سطوح زندگی نام‌گذاری شد) بود. این گزارش سطوح زندگی (توسعه اجتماعی) را به اجزا متشکل و شاخص‌های زیر تقسیم کرد و دوازده جزء تشکیل دهنده آن را تعریف نمود. این شاخص‌ها عبارت بودند از:

- بهداشت، شامل شرایط جمعیت‌شناختی	- وضعیت اشتغال	- تفریح و استراحت
- غذا و تغذیه	- مصرف کل پس‌اندازها حمل‌ونقل	- امنیت اجتماعی
- آموزش و پرورش شامل مواد و مهارت‌آموزی	- مسکن، شامل تسهیلات خانگی	- آزادی‌های بشری (۳۷).
- شرایط کار	- پوشاک	

گزارش سازمان ملل با شناخت از این موضوع که شاخص‌هایی که قرار است پیشرفت هر یک از این اجزا را مورد سنجش قرار دهد در اصل متعددند و در بیشتر کشورها داده‌های اطلاعاتی لازم برای بسیاری از آنها موجود نیست، صورتی از شاخص‌های دارای اولویت را پیشنهاد کرد که عبارت بودند از:

- امید به زندگی در هنگام تولد
- نرخ مرگ و میر نوزادان

¹ United Nation Economic and Social Council (ECOSOC)

- میانگین ملی تامین مواد غذایی بر حسب کالری‌های مورد نیاز "سطح جزئی"^۱ در مقایسه با مقدار برآورده شده کالری‌های مورد نیاز
 - نسبت کودکان ۵ تا ۱۴ ساله که در مدارس نام نویسی کرده‌اند.
 - نسبت درصد جمعیت با سواد بالاتر از یک سن خاص، کل این جمعیت و توزیع آن از لحاظ جنسیتی
 - نسبت جمعیت فعال از لحاظ اقتصادی ولی بدون شکل (درصد بیکاری)
 - نسبت درصد توزیع جمعیت فعال از لحاظ اقتصادی بر اساس طبقه‌بندی‌های اصلی صنعتی و شغلی
 - مصرف فردی به صورت نسبی از درآمد ملی و شاخص تغییرات ناشی از آن (۱۷:۱۳).
- با بررسی شاخص‌هایی که سازمان‌های زیر مجموعه و مرتبط با سازمان ملل برای سنجش توسعه اجتماعی به کار برده‌اند، این نکته آشکار می‌گردد که در این سازمان‌ها، رویکرد تقلیل‌گرایی به مفهوم توسعه اجتماعی وجود دارد. نتایج حاصل از فرا ترکیب این گزارشات در جدول (۵) ترسیم شده است.

جدول شماره (۵): استخراج نتایج فرا ترکیب منشور سازمان ملل

منبع	سال	مفاهیم و متغیرهای مورد استفاده	کدگذاری	رویکرد	روش
سازمان ملل (تعریف بین‌المللی و سنجش معیارها و سطوح زندگی)	۲۰۱۴ م ۲۰۱۵	غذا و تغذیه			
		مسکن			
		پوشاک			
		امنیت اجتماعی			
		بهداشت جمعیت‌شناختی			
		آموزش و پرورش (سواد و مهارت کار)	تامین نیازهای اساسی	رویکرد نیازهای اساسی	کمی - عینی
		حمل و نقل			
		تفریح و استراحت			
		شرایط کار و موقعیت استخدام			
		آزادی بشری			
		مصرف پس‌اندازها			

منبع: نگارندگان

در این رویکرد هدف اصلی ارتقای سطح زندگی فرد و توجه به ارزش انسانیت است. در این مسیر توسعه اجتماعی توجه به آزادی، امنیت، جمعیت، برابری، عدالت، صلح، انسجام سرلوحه برنامه‌های خویش قرار داده است. در رویکرد نیازهای اساسی اصولی نظیر شان و منزلت فرد، احترام و مساعدت متقابل، آزادی فردی و مسئولیت اجتماعی متضمن توسعه است. نگاهی کل‌نگر به حیات انسانی و در نتیجه توسعه به مثابه کلیتی یکپارچه برای تحقق توسعه اجتماعی ضروری است. از ملزومات توسعه اجتماعی پرداختن به انسان به مثابه یک هستی اجتماعی و معنوی، محور قرار گرفتن مردم و توجه به حقوق اساسی آن‌هاست (۱۹: ۴۷). به باور گریفین (۱۹۸۶)، این رویکرد، جامع نیست و تنها بر بعد بقا تأکید دارد و تفاوت و تنوع در ویژگی‌های افراد نیز نادیده گرفته می‌شود (۱۰: ۲۳).

^۱ Retial Level

شاخص توسعه انسانی برنامه عمران سازمان ملل متحد (UNDP)

انتشار سلسله گزارش‌های سالانه "توسعه انسانی" از سوی برنامه عمران سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۰ موجب ارتقا رویکرد عمومی به سنجش توسعه‌یافتگی و نابرابری‌ها شد. این شاخص در سال ۱۹۹۲ ضمن به کارگیری وسیع‌تر شاخص‌هایی نظیر دسترسی به امکانات بهداشتی و حضور در مقاطع آموزش و به طور کلی انواع دسترسی‌ها، به نحوی اصولی بر شاخص "توزیع درآمد متعادل شده" تکیه شده است. هم‌چنین در گزارش توسعه انسانی ۱۹۹۵ نیز بر نابرابری‌های جنسی به عنوان مهم‌ترین زمینه روز نابرابری‌ها در جوامع در بین افراد تاکید شده است. در گزارش سال ۱۹۹۶ روابط پیچیده بین رشد اقتصادی و توسعه انسانی از طریق احیا مجدد شاخص رشد اقتصادی برای سنجش رفاه و نابرابری در جوامع با رویکردی نوین مورد توجه قرار گرفته است که تماماً بازگوی تحول روش‌شناختی در سنجش میزان توسعه یافتگی به خصوص توسعه اجتماعی و حتی نابرابری‌های اجتماعی می‌باشد (۳۸: ۲۶۱). بررسی این شاخص‌ها به عنوان شاخص‌های همپوشان با توسعه اجتماعی حکایت از این دارد که به سبب سابقه کم و کوشش و فعالیت اندک در حوزه شاخص‌های اجتماعی مبتنی بر توسعه در آن ایام، مطالعات پژوهندگان به سوی توسعه انسانی گرایش یافت و توسعه اجتماعی عملاً معادل توسعه انسانی قلمداد شد. نتایج حاصل از فرا ترکیب این گزارش در جدول (۶) ترسیم شده است.

جدول شماره (۶): استخراج نتایج فرا ترکیب گزارشات توسعه انسانی

منبع	سال	شاخص‌های مورد استفاده	کدگذاری	رویکرد	روش
گزارشات توسعه انسانی	از ۱۹۹۰	بهداشت، تغذیه، مسکن، بهداشت و آب سالم	کیفیت زندگی	رویکرد تلفیقی	کمی - عینی
		شرایط زندگی امنیت فردی مواد مخدر، فساد			
		فرهنگ و اطلاعات (سواد، آموزش و پرورش، کتابخانه‌ها، روزنامه، موسیقی و تئاتر)			
		ذهن و جان آدمی (خوشبختی، احساس امنیت، رضایت‌مندی، آرامش، امید به زندگی)			
		محیط زیست			

منبع: نگارندگان

از آن جایی که در این شاخص درآمد سرانه، میانگین سطح کل جامعه بوده و نسبت به نحوه توزیع درآمد خنثی است، پس این شاخص نمی‌تواند گویای ارزیابی قابلیت افراد برای تامین نیازهای‌شان باشد. در حالی که کیفیت زندگی فراتر از مفهوم نیازها، نمی‌تواند مستقل از مناسبات، روابط و پیوندهای مشترک اجتماعی در زمینه عدالت توزیعی که امنیت، حقوق شهروندی و حقوق انسانی را تضمین می‌کند، مفهوم-سازی شود (۱۰: ۴۱). بنابراین در نظر گرفتن شرایط ساختاری در ارتقا کیفیت زندگی ضروری است. با این توضیحات به نظر می‌رسد استفاده از شاخص توسعه انسانی، با ویژگی عام‌گرایی در اصول توسعه و نادیده گرفتن ویژگی‌های بومی هر منطقه برای سنجش توسعه اجتماعی کشورها، با نقص‌هایی روبروست.

تعهدات ده‌گانه اجلاس سران برای توسعه اجتماعی (سند کپنهاگ)

سازمان ملل با انتشار گزارشات توسعه انسانی به دنبال گزینش و ساختن شاخص‌های اجتماعی توسعه بود. در همین راستا برای رسیدن به توافقی در این زمینه سال ۱۹۹۵ گردهمایی و نشست سران ۱۱۷ کشور جهان در کپنهاگ دانمارک برای مشخص کردن حدود و ثغور مفهوم و اهداف توسعه اجتماعی برگزار کرد. در این سند که به سند توسعه اجتماعی شهرت دارد "سران متعهد به انجام اقداماتی می‌گردند که می‌تواند اندیشمندان را به اجماع نظر درباره توسعه اجتماعی برساند و موارد تعهدات ده‌گانه را موضوع توسعه اجتماعی تلقی کند" (۲۹: ۱۳۱-۱۲۷). دومین اجلاس جهانی برای توسعه اجتماعی در ژنو سوییس در سال ۲۰۰۰ با محورها و ابتکارات آینده اجلاس برای هزاره سوم جهت پاسخگویی به بحران‌های مالی، تدارک دستورالعمل‌های مسئولیت‌های اجتماعی تجارت، تعیین هدفی جهانی تا سال ۲۰۱۵ برای فقرزدایی نصف مردمانی که در فقر مطلق زندگی می‌کنند، استقرار، تقویت و بهبود مدیریت نظام‌های حمایت اجتماعی ملی، رسمیت و ضمانت دادن به تدارک برنامه عمل جهانی برای اشتغال کامل در جهان یکپارچه، تاکید مجدد بر سیاست کلان اقتصادی تا جایی که اولویت اهداف اجتماعی در کانون توجه باشد و همراه با اولویت‌های اقتصادی پیگیری شود (۳۵).

با بررسی موارد مطرح شده در این نشست‌های مهم که به عنوان مانیفست توسعه اجتماعی در جهان محسوب می‌شوند، به صورت نظری مفهوم توسعه اجتماعی و حدود و ثغور آن مشخص می‌گردد. بنابراین از مفاهیم مطرح شده در متن گزارشات و بیانیه‌های آن‌ها می‌توان به عنوان نظریه هدایت‌کننده این مطالعه برای دستیابی به تعریف و شاخص‌های توسعه اجتماعی در ایران استفاده کرد.

جدول شماره (۷): استخراج نتایج فراترکیب نشست کپنهاگ و کنفرانس ژنو

منبع	سال	شاخص‌های مورد استفاده	کدگذاری	رویکرد	روش
نشست کپنهاگ	۱۹۹۵	محو فقر از طریق از طریق اقدام ملی و تعاون بین‌المللی	فقرزدایی مشارکتی	رویکرد تلفیقی	کمی-کیفی
		توانمندسازی مردم برای رسیدن به توسعه اجتماعی از طریق ایجاد محیط مناسب	ظرفیت‌سازی		
		توانمندسازی در مسیر رسیدن زندگی بانشاط، پایدار، امن از طریق اشتغال کامل و مولد	عدالت اجتماعی		
		دسترسی برابر به آموزش کیفی و استاندارد سلامت، توجه به نقش فرهنگ در توسعه	وفای اجتماعی		
		رفع نابرابری	تبعیض‌زدایی		
		ارتقای یکپارچگی از طریق جامعه پایدار، امن و عادلانه	وفای اجتماعی		
کنفرانس ژنو	۲۰۰۰	حمایت از حقوق برابر، تبعیض‌زدایی، برابری فرصت‌ها، مدارا، احترام به کرامت انسانی و جنسیتی و توسعه نقش رهبری زنان	تبعیض‌زدایی	رویکرد تلفیقی	کمی-کیفی
		فقرزدایی نصف مردم فقیر با تعیین برنامه تا ۲۰۱۵	رفاه اجتماعی		
		مقابله با ایدز	رفاه اجتماعی		
		تدارک برنامه برای اشتغال کامل در جهان الویت اهداف اجتماعی در سیاست‌های کلان اقتصادی	رفاه اجتماعی		
		تدارک برنامه برای دسترسی به منابع آموزشی تا ۲۰۱۵	رفاه اجتماعی		
		تدارک برنامه برای دسترسی به خدمات سلامت تا ۲۰۱۵	رفاه اجتماعی		
استقرار و تقویت مدیریت حمایت اجتماعی ملی	عدالت اجتماعی				
تشویق برابری جنسی از طریق تقویت جریان‌های اصلی	عدالت اجتماعی				
رشد جامعه مدنی و آزادی انجمن‌ها از طریق تقویت نهادهای گفت‌وگو اجتماعی	مشارکت اجتماعی				

منبع: نگارندگان

شبکه توسعه اجتماعی بانک جهانی

در سال ۱۹۹۷ بانک جهانی^۱ شبکه توسعه اجتماعی^۲ را برای قرار دادن توسعه اجتماعی در جریان اصلی توسعه درون خود تشکیل داد. برنامه کار شبکه توسعه اجتماعی روی موضوع ارزیابی اجتماعی، منابع مشارکتی، فقر، محرومیت و آسیب‌پذیری و مردم بومی، گروه‌های داوطلبانه تمرکز نمودند. اما در دوره منتهی به اجلاس جهانی توسعه اجتماعی در سال ۱۹۹۵ در پاسخ به اعتراضات زیست محیطی و اجتماعی به پروژه‌های زیربنایی، افزایش روز افزون فقر، تشکیل ساختارهای سازمان یافته برای مبارزه با مسائل اجتماعی که برنامه‌های اجتماعی در مرکز برنامه‌های توسعه قرار گرفتند، در درون شبکه‌کاری توسعه اجتماعی نیز تنش‌هایی بین دیدگاه سخت افزاران^۳ اقتصاددانان و نرم افزاران^۴ دانشمندان اجتماعی که هر یک تعریف خود را از موفقیت حاصل از توسعه داشتند، به وجود آمد (۶: ۱۸-۱۳).

جدول شماره (۸): استخراج نتایج فرا ترکیب نشست کپنهاگ و کنفرانس ژنو

گرایش اقتصاددانان بانک	گرایش دانشمندان اجتماعی بانک
تمرکز بر افراد	توجه به مردم به عنوان عضو گروه
پاسخگویی افراد با توجه به منافع اقتصادی	پاسخگویی مردم به طیف گسترده‌ای از عوامل اجتماعی از جمله فرهنگ، هنجارها و ارزش
تاکید بر ورودی و خروجی	تاکید بر فرایند
نقاط قوت: از نظر فنی دقیق، جهانی و کمی	نقاط قوت: جامع، زمینه‌ای، کیفی و مشارکتی
نقاط ضعف: بیش از حد ساده، ضعف در طراحی در موقعیت‌های گوناگون	نقاط ضعف: بیش از حد پیچیده، خاص‌گرایانه و مرتبط با سیاست

منبع: نگارندگان

این گروه از سال ۱۹۹۷ الی ۲۰۰۲ تغییراتی را در برنامه کاری خود ایجاد نمود، از آن جمله تاکید بیشتر بر فقر و آسیب‌پذیری گروه زنان، جوانان، سالمندان و توسعه همه‌جانبه، تاکید بر ابعاد اجتماعی توسعه مانند سرمایه اجتماعی و نهادها و روابط هم‌چون سازمان‌های محلی. اما در نهایت این گروه کاری اعلام نمود که توافق بر مدل توسعه معیار مشکل می‌باشد (۶: ۱۸-۱۵).

در سال ۲۰۱۰، یک گروه از رهبران جهانی در حوزه‌های اجتماعی در سازمان ملل بر روی هدف اندازه‌گیری بهتر سطح توسعه و درک اولویت‌های توسعه کشورهایشان توافق نمودند، به همین منظور طی مذاکرات گسترده پیرامون مواردی که طی سیاست‌گذاری با رویکرد تولید ناخالص ملی در کشورها مورد غفلت واقع شده بود، شاخص پیشرفت اجتماعی را بر اساس عملکرد زیست محیطی و اجتماعی طراحی نمودند. به همین منظور سازمان غیرانتفاعی بنام ضرورت پیشرفت اجتماعی^۵ در ایالت متحده زیر نظر دانشگاه هاروارد ثبت شد.

1. Word Bank

2. Social Development Network

3. Hard Nosed

4. Soft

5. The Social Progress Imperative

شاخص پیشرفت اجتماعی (وابسته به دانشگاه هاروارد)

پیشرفت اجتماعی به عنوان "طرفیت یک جامعه برای پاسخگویی به نیازهای اساسی شهروندان و ایجاد شرایطی برای افراد و سازمان‌ها که با استفاده از مهارت‌های خود کیفیت زندگی‌شان را افزایش دهند"، تعریف شده است. این شاخص از ترکیب سه بعد نیازهای اساسی انسانی^۱ (تغذیه و مراقبت‌های اساسی پزشکی^۲، آب و بهداشت^۳، پناهگاه^۴، امنیت فردی^۵)، بنیان‌های تندرستی و بهزیستی^۶ (دسترسی به دانش عمومی^۷، دسترسی به اطلاعات و ارتباطات^۸، بهداشت و تندرستی^۹، پایداری اکوسیستم^{۱۰})، فرصت‌ها^{۱۱} (حقوق فردی^{۱۲}، آزادی شخصی و انتخاب^{۱۳}، مدارا و طرد^{۱۴}، دسترسی به آموزش و پرورش پیشرفته^{۱۵}) به دست می‌آید (۳۰).

جدول شماره (۹): استخراج نتایج فرا ترکیب سازمان پیشرفت اجتماعی

منبع	سال	شاخص‌های مورد استفاده	کدگذاری	رویکرد	روش
سازمان پیشرفت اجتماعی	۲۰۱۰	آب	نیازهای اساسی	رویکرد نیازهای اساسی	کمی
		پناهگاه			
		بهداشت			
		تغذیه و مراقبت‌های اساسی پزشکی	ظرفیت‌سازی فرصت‌ها		
		امنیت فردی			
		دسترسی به دانش عمومی	کیفیت زندگی		
		دسترسی به آموزش و پرورش پیشرفته			
		دسترسی به اطلاعات و ارتباطات			
		بهداشت و تندرستی			
		پایداری اکوسیستم			
		آزادی شخصی و انتخاب	ظرفیت‌سازی فرصت‌ها		
مدارا و طرد					

منبع: نگارندگان

اگر در تعریف و شاخص‌های متناظر با این تعریف مذاقه بیشتر نماییم، مشخص می‌شود آن چه را که در وجه نظر به عنوان توسعه اجتماعی تعریف نموده و به تجربه درآورند، شاخص‌های بسنده‌ای نمی‌باشد.

1. Basic Human Needs
2. Nutrition and Basic Medical Care
3. Water and Sanitation
4. Shelter
5. Personal Safety
6. Foundations of Well-being
7. Access to Basic Knowledge
8. Access to Information and Communications
9. Health and Wellness
10. Ecosystem Sustainability
11. Opportunity
12. Personal Rights
13. Personal Freedom and Choice
14. Tolerance and Inclusion
15. Access to Advanced Education

به عبارت دیگر علی‌رغم اظهار سه بعد فرصت‌ها، کیفیت زندگی و نیازهای اساسی، هنگام سنجش و انتخاب شاخص، رویکرد نیازهای اساسی غلبه پیدا کرده و سایر مفاهیم در سایه آن قرار گرفته‌است.

موسسه بین‌المللی مطالعات اجتماعی (وابسته به دانشگاه آراسموس هلند)

این نهاد دانشگاهی - پژوهشی بانک جهانی، بخشی عمده‌ای از فعالیت خود را پیرامون تعریف توسعه اجتماعی و شاخص‌های معرف آن بر اساس رویکرد حاصل از فعالیت شبکه توسعه اجتماعی بانک جهانی متمرکز نمود. بنا بر بررسی‌های این موسسه "توسعه اجتماعی در مفهوم کلی آن نهادهای اجتماعی غیر رسمی هستند که افراد را قادر می‌سازند بهینه‌ترین استفاده را از مهارت‌ها و امکانات خود داشته تا کیفیت زندگی‌شان را ارتقاء دهند". بر اساس این تعریف، شاخص‌های توسعه اجتماعی^۱ عبارتند از: فعالیت‌های مدنی^۲، انجمن‌ها و کانون‌ها^۳، یکپارچگی درون‌گروهی^۴، امنیت و اعتماد بین‌شخصی^۵، برابری جنسیتی^۶، مشارکت اقلیت‌ها^۷(۱۵).

جدول شماره (۱۰): استخراج نتایج فرا ترکیب شاخص ISS

منبع	سال	شاخص‌های مورد استفاده	کدگذاری	رویکرد	روش
موسسه بین‌المللی مطالعات اجتماعی وابسته به دانشگاه آراسموس هلند	۲۰۱۰	به کارگیری سیاست‌گذاری‌هایی کاهش تهدید به خشونت	ظرفیت‌سازی	رویکرد کمی - تلفیقی	روش کیفی
		امنیت و اعتماد بین شخصی			
		یکپارچگی درون‌گروهی	سرمایه اجتماعی		
		فعالیت‌های مدنی			
		انجمن‌ها و کانون‌ها			
		برابری جنسیتی			
		مشارکت اقلیت‌ها	تبعیض‌زدایی		
		اشاعه هنجارهای غیر تبعیضی برای کمک به زنان و اقلیت‌ها			

منبع: نگارندگان

مداقه در تعاریف و شاخص‌های متناظر با تعریف و انتخاب شاخص‌های توسعه اجتماعی، مشخص می‌سازد علی‌رغم این که در تعریف یک نگاه همه‌جانبه‌گر وجود دارد اما در سطح تجربی دچار تقلیل‌گرایی شده و تفوق کم و بیش مفهوم سرمایه اجتماعی بدون لحاظ سایر مفاهیم کلیدی معرف توسعه اجتماعی مشهود است و با تعیین این شاخص‌ها عملاً نتوانسته آن چه در تعریف مدنظر بوده را پوشش دهد.

1. The Indices of Social Development

2. Civic Activism

3. Club and Associations

4. Intergroup Cohesion

5. Interpersonal Safety and Trust

6. Gender Equality

7. Inclusion of Minorities

جدول شماره (۱۱): مقایسه نتایج اسناد بین‌المللی توسعه اجتماعی			
منبع	کدگذاری	رویکرد	روش
سازمان ملل	تامین نیازهای اساسی	رویکرد نیازهای اساسی	کمی - عینی
گزارشات توسعه انسانی	کیفیت زندگی	رویکرد تلفیقی	کمی - عینی
نشست کپنهاگ	فقرزدایی مشارکتی / عدالت اجتماعی / وفاق اجتماعی	رویکرد تلفیقی	کمی - کیفی
کنفرانس ژنو	رفاه اجتماعی / عدالت اجتماعی / مشارکت اجتماعی	رویکرد تلفیقی	کمی - کیفی
سازمان پیشرفت اجتماعی	نیازهای اساسی / کیفیت زندگی	رویکرد نیازهای اساسی	کمی
موسسه بین‌المللی مطالعات اجتماعی دانشگاه اراسموس هلند	سرمایه اجتماعی / عدالت اجتماعی	رویکرد تلفیقی	کمی - کیفی

چنان چه در جدول بالا مشهود است، در غالب این مطالعه رویکرد آن‌ها تلفیقی است که با ترکیب روش‌های کمی و کیفی به بررسی مفهوم توسعه اجتماعی پرداخته‌اند، شاخص اصلی توسعه اجتماعی مدنظر این مطالعات سرمایه اجتماعی، عدالت اجتماعی و کیفیت زندگی بوده است.

بحث و نتیجه‌گیری

برای بهبود وضعیت اجتماعی، پرداختن به سه محور اصلی، هستی‌شناسی (بعد توصیفی)، دوم، هدف-شناسی (بعد هنجاری)، سوم، امکان‌شناسی (بعد اثباتی) در باب توسعه اجتماعی ضروری است. در همین راستا در این مقاله، ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های موجود تحقق توسعه اجتماعی در اسناد بالادستی و قوانین کشور با هدف انجام بخشی از امکان‌شناسی به جهت ارزیابی مقدرات و محدودیت‌ها در گذار از وضعیت موجود به مطلوب، به علاوه شاخص‌ها و ابعاد توسعه اجتماعی در مجامع بین‌المللی با هدف کمک به هدف‌شناسی و ترسیم وضعیت مطلوب بررسی گردید. بررسی‌ها نشان داد ظرفیت تحقق توسعه اجتماعی در ایران، در سطح اسناد بالاسری هم‌چون سند چشم‌انداز و برنامه‌های توسعه مطلوب و پذیرفتنی است. بهتر شدن زندگی مردم با فاکتورهایی که در تعریف توسعه اجتماعی بر شمرده می‌شود به خوبی در ظرفیت‌های قانون اساسی تعبیه شده است. در کل اسناد برنامه توسعه جمهوری اسلامی ۱۶۹۸ ماده، تبصره و بند به توسعه اجتماعی اختصاص دارد که در برنامه اول ۲۵۰ مولفه، برنامه دوم ۳۱۴ مولفه، در برنامه سوم ۲۲۵ مولفه، در برنامه چهارم ۵۰۴ مولفه و در برنامه پنجم ۴۰۳ مولفه اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. در سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه علاوه بر امور مستقل تحت عنوان امور اجتماعی، در ذیل امور دیگر اقتصادی، دفاعی - امنیتی و فرهنگی به معرف‌های مرتبط بیا توسعه اجتماعی پرداخته شده است.

نتایج در سطح هدف‌شناسی و ترسیم وضعیت مطلوب برای توسعه اجتماعی نشان داد، رویکرد و استراتژی اصلی منشور سازمان ملل برای دستیابی به توسعه اجتماعی در کشورها دسترسی شهروندان به امکانات برای رفع نیازهای اساسی هم‌چون غذا، پوشاک و مسکن بوده است. در رویکرد نیازهای اساسی اصولی نظیر شان و منزلت فرد، احترام و مساعدت متقابل، آزادی فردی و مسئولیت اجتماعی متضمن توسعه است. در این رویکرد نگاهی کل‌نگر به حیات انسانی و در نتیجه توسعه به مثابه کلیتی

یکپارچه برای تحقق توسعه اجتماعی ضروری است. ایده اصلی شاخص توسعه انسانی عبارت است از این که بهزیستی انسان هدف اصلی توسعه است و انسان‌ها فاعل و منبع اصلی توسعه به شمار می‌آیند (۱۰): (۲۳). به عبارت دیگر شاخص توسعه انسانی یعنی این که افراد توانسته‌اند از طریق رشد قابلیت‌ها، دامنه انتخاب‌های خود را برای ارتقا سطح زندگی‌شان گسترش دهند. بنابراین شاخص توسعه انسانی نگاه عملیتی به کیفیت زندگی دارد و با محور قرار دادن رویکرد عاملیتی، برای عاملیت نقش محوری قائل می‌شود، تمرکز آن برای ارتقاء کیفیت زندگی، بیشتر ناظر بر قابلیت‌ها و توان‌مندی‌های افراد است تا شرایط ساختاری. در حالی که کیفیت زندگی فراتر از مفهوم نیازها، نمی‌تواند مستقل از مناسبات، روابط و پیوندهای مشترک اجتماعی در زمینه عدالت توزیعی که امنیت، حقوق شهروندی و حقوق انسانی را تضمین می‌کند، مفهوم‌سازی شود. در شاخص پیشرفت اجتماعی پیشرفت، به عنوان "ظرفیت یک جامعه برای پاسخگویی به نیازهای اساسی شهروندان و ایجاد شرایطی برای افراد و سازمان‌ها که با استفاده از مهارت‌های خود کیفیت زندگی‌شان را افزایش دهند"، تعریف شد این شاخص از ترکیب سه بعد نیازهای اساسی انسانی^۱، بنیان‌های تندرستی و بهزیستی^۲، فرصت‌ها^۳ به دست می‌آید.

با وجود این مناقشات که به واسطه ماهیت مفهوم توسعه اجتماعی در عرصه نظری طبیعی قلمداد می‌شود برای این که بتوان به تعریف و شاخص‌های معرف مناسب با تعریف دست یافت، ضروری است تا توسعه اجتماعی بر خلاف رویکردهای خدمت‌رسانی رفاه اجتماعی مبتنی بر تغییرات اجتماعی پیش‌رونده در نظر گرفته شود. در این صورت اعلام موضع نسبت به سه مولفه کلیدی مرتبط با توسعه اجتماعی به مثابه فرایند تغییر، وضعیت اولیه، اهداف و پیشرفت و مداخله گام اول محسوب شده که مشخص می‌کند کدام تم و رویکرد نظری برای هر جامعه‌ای مناسب‌تر و کاربردی‌تر است.

در ایران وضعیت اولیه توسعه اجتماعی، به اصطلاح در الگوی توسعه تحریف شده^۴ قرار می‌گیرد. این الگو در سطح کلان و در بین ابعاد توسعه‌ای (اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و ...) بر نابرابری‌های درآمدی همراه با رشد اقتصادی تمرکز دارد (۲۱). ناکامی تلاش‌های توسعه‌گرایانه در الگوی توسعه تحریف شده در بالابردن سطوح زندگی برای اکثریت مردم، عدم موفقیت در حل مسائل و کژکارکردهایی ناشی از صنعتی شدن، شهرگرایی و دیوان‌سالاری، ناکامی نهادهای سیاست‌گذار و برنامه‌ریز در اجرای برنامه‌های پیش‌بینی شده و در به دست آوردن مشارکت معنادار در سطح جامعه و تبدیل انسان به سوژه توسعه وضعیت اولیه برای توسعه اجتماعی در ایران قلمداد شده است. هم‌چنین در الگوی توسعه تحریف شده رشد اقتصادی حاصل از برخورداری کشور از منابع غنی طبیعی مانند نفت و منابع معدنی سبب شده تا ثروت حاصل از این رشد و مسئولیت نحوه توزیع و بازتوزیع آن در مالکیت برخی گروه‌های سیاسی و اجتماعی قرار گیرد و ناکامی در اجرای برنامه‌ها (که این برنامه‌ها اغلب بدون استراتژی و یا بخشی و

1. Basic Human Needs

2. Foundations of Well-being

3. Opportunity

4. Distorted Development

قطبی بوده است) نابرابری در بین افراد، گروه‌ها و مناطق مختلف جغرافیایی را به همراه داشته باشد. بنابراین به نظر می‌رسد جهت ارتقا وضعیت اجتماعی در ایران ضمن رفع ایرادات ساختاری این چینی، لزوم مداخلات دولتی بر مبنای چشم‌انداز و استراتژی‌های معتبر و قابل اجماع، به همراه بخش‌های غیر-دولتی و سازمان‌های بین‌المللی هم‌چون استراتژی‌ها و رویکردهای جاری کنونی در سطوح بین‌المللی دو چندان است. از آن جایی که رشد اقتصادی به خودی خود نمی‌تواند منافع توسعه را به صورتی فراگیر گسترش داده و استانداردهای زندگی همه مردم را در جامعه ارتقا بخشد، "توسعه اجتماعی را می‌توان به عنوان یک راهبرد اجتماعی از طریق ترکیب عقلانی و منطقی سیاست‌های رشد و سیاست‌های بازتوزیعی توسط دولت" (۲۲: ۴۶)، به دست آورد.

تعارض منافع

«بنا بر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هر گونه تعارض منافع بوده است.»

منابع

1. Abdolahi, M. (2005). The concept of social development. In the Conference on Policies and management of growth and development programs in Iran in 2003, P.p: 195-207. Iran. Tehran.
2. Akbari, Gh. (2001). The current situation of Iranian society in terms of social development indicators. In the first conference on social development, P.p: 50-68. Iran. Tehran.
3. Aspalter, ch., & Surendra, s. (2008). Debating social development: an introduction. In s. singh, & c. aspalter, debating social development, P.p: 1-10. manchester: casa verde.
4. Azad Armaki, T., Mobaraki, M., & Shahbazi, Z. (2012). Investigation and Identification of Social Development Applied Indicators (Using the Delphi technique). scds 1 (1), P.p: 7-30.
5. Bokharaei, A. (2001). A micro and macro view of social development. In the first conference on social development, P.p: 1-12. Iran. Tehran.
6. Davsi, G. (2004). A History of the Social Development Network in The World Bank, 1973-2002. Washington, DC: word bank.
7. Esping- Andersen, G. (1992). The making of a social democratic welfare state. In m. k, & m. k, creating social democracy: acentury of the social democratic labor party in sweden, P.p:35-66. state university of pennsylvania press.
8. Firouzabadi, S., Hosseini, S., & Ghasemi, R. (2010). Study of indicators and rank of social development in the provinces of the country and its relationship with social capital. refahj 10 (37), P.p: 57-93.
9. Friedman, M., & Friedman, R. (1989). Free to Choose: A Personal Statement. Londen: secker & warburg.
10. Ghaffari, Gh., & Omid, R. (2011). Quality of life, index of social development. Iran, Tehran: Shirazeh.
11. Ghanei rad, M A. (2005). Social Development Approach to Poverty Reduction Programs (With a Glance to Forth Development Plan). refahj 5 (18), P.p: 223-262.
12. Griffen, K., & McConnell, T. (1996). Implementing a human development strategy. Translated by Gholamreza Khajehpour. Iran, Tehran: Higher Social Security Research Institute.
13. Guy, D., Hopkins, M., & McGrannhand, D. (1998). Study of human and social indicators of development. Rural and Development (4).
14. Hollister, D. C. (1977). Social Work Skills for Social Development. Social Development Issues 1 (1), P.p: 9-19.
15. IISS. (2010). The Indices of Social Development (ISD). International Institute of Social Studies.
16. Ismaili, R. (2006). Investigation of social development indicators and its leveling in the cities of Isfahan province. Ph. D. Thesis in Sociology. University of Esfahan.
17. Kalantari, A., Roshanfekr, P., & Moghdamsalimi, F. (2015). Social Development: Global Perspective and the Situation in Iran. Iran, Tehran: Tehran University.
18. Lashkari, M. (1998). Social welfare indicators. Political-Economic Information Nos. 131-132, P.p: 214-224.
19. Madani Ghahfarkhi, S., & Roshanfekr, P. (2015). Social development: conceptualization and measurement. Iran, Tehran: Baztaab.
20. Miah, M. (2008). Social development. In T. Mizrahi & L.E.Davis (Editors), Encyclopedia of social work Vol 4, P.p: 38-41. Washington, DC.

21. Midgley, J. O. (1999). *Social Development: The Developmental Perspective in Social Welfare*. London: SAGE Publications Ltd.
22. Midgley, J. O. (2019). *Social development: theory and practice*. Translated by Seyed Ahmad Firoozabadi, Hamideh Dabbaghi. Iran, Tehran: Scientific and Cultural Publishing Co.
23. Myrdal, G. (1970). *The challenge of world poverty*. Harmondsworth: Penguin.
24. Nazari, M. (1998). Characteristics of labor market evolution in the last four decades. *Political-Economic Information* Nos. 131–132, P.p: 158-171.
25. Noblit, G., & Hare, R. (1998). *Meta ethnography: synthesizing qualitative studies*. London: SAGE Publications Ltd.
26. Omer, S. (1979). Social Development. *International Social Work*, 22 (3), P.p: 11–26.
27. Paiva, F. (1977). A conception of social development. *social service review* (51), P.p: 327-336.
28. Pandey, R. S. (1981). Strategies for social development: An analytic approach. In J. F. Jones & R. S. Pandey (Eds.), *Social development: Conceptual, methodological, and policy issues*, P.p: 33-49. New York: St. Martin's Press.
29. Piran, P. (2005). Globalization and social development. In the Conference on Policies and management of growth and development programs in Iran in 2003, P.p: 101-121. Iran. Tehran.
30. Porter, M., Stern, S., & Green, M. (2015). *Social Progress Index 2015: Executive Summary*. Washington, DC.
31. Riahi, V. (2001). Current status of social indicators in rural Iran. In the first conference on social development, P.p: 175-214. Iran. Tehran.
32. Seers, D. (1969). The meaning of development. *International development review* 11 (4), P.p: 1-6.
33. Shamadani Haq, A. (2001). Methodological dimensions of social development (quantitative and qualitative indicators). In the first conference on social development, P.p: 249-270. Iran. Tehran.
34. Spergel, O. (1978). *Social development and social work*. In s. s, social administration, P.p: 24-35. New York: Howorth Press.
35. UN. (June 2000). *Achieving social development in a globalizing world*, P.p: 26-30. Geneva-witzerland.
36. UNDP. (1990). *Human development report*. Oxford University Press.
37. World Bank. (1997). *Social development and results on the ground*. Task Group Report, Paper number 22, May, 1, 1997.
38. Zahedi, M. (2018). *Development and inequality*. Iran, Tehran: Maziar.